

PÄÄKIRJOITUS

<https://doi.org/10.33350/ka.143919>

Laulu vertaisarvioinnille

Henri Pettersson

”Onko vertaisarviointi hyvä idea?”, pohtivat filosofit Remco Heesen ja Liam Kofi Bright (2021) provosoivasti otsikoidussa tekstissään. Kysymys ei jää retoriseksi, vaan kirjoittajat pyrkivät argumentoimaan tietoteoreettisten näkökohtien tukemana sellaisen dramaattisen johtopäätöksen puolesta, että käsikirjoitusten julkaisua edeltävä anonyymi vertaisarviointijärjestelmä olisi parasta lakkauttaa tiedelehdissä – ainakin nykyisessä muodossaan. Heesenin ja Brightin pääväite on, että vaikka vertaisarviointi kohotetaan tieteenfilosofian normatiivisissa visioissa pätevän tieteellisen tutkimuksen koetinkiveksi, ei meillä kuitenkaan ole läheskään vastaavassa määrin todellista empiiristä näyttöä sen myönteisistä vaikutuksista. Tiedeyhteisö yksinkertaisesti *luottaa* yksissä tuumin siihen, että tämä kaunis ihanne aidosti toteuttaa kulissien takana funktiotaan tarkoituksenmukaisella tavalla. Kun kustannusten ja hyötyjen vertailussa puntarin yhdessä vaakakupissa painavat puolestaan kiistattomina faktoina vertaisarvioinnin laadukkaassa toteuttamisessa vaadittavat resurssit, eli tutkijoiden siihen polttama aika ja vaiva, eivät nämä positiiviset mielikuvat painakaan riittävästi toises- sa vaakakupissa tasapainottamaan kokonaistilannetta.

Jos Heesen ja Bright kannattavat nykyjärjestelmän museoimista, mitä uutta käytäntöä he ehdottavat tilalle? Se menee yksinkertaistetusti kuvattuna näin: Tieteellisten tekstien kirjoittajat päättäisivät jatkossa itse, milloin heidän käsikirjoituksensa ovat riittävän kypsät yleisön luettaviksi. Tässä vaiheessa kirjoittajat lataavat ne johonkin julkiseen verkkopalveluun vertaispalautetta varten. Näissä tiedeyhteisön sisäisissä keskusteluissa jyvät erotetaan akanoista. Myös tiedelehtien rooli ja luonne on nähtävä uudesta vinkkelistä, sillä perinteisen portinvartioinnin sijaan niiden tehtävänä on nyt jälkikäteen kuratoida kokoelmia parhaimmista jo julkaistuista teksteistä. Vaikka nämä juonenkäänteet voivat äkkiseltään kuulostaa rajuilta, ei tämä ole sinänsä mitenkään mullistava ehdotus, sillä pitkälti näin toimitaan käytännössä jo esimerkiksi matematiikassa ja eräillä luonnontieteellisillä tutkimusaloilla (joihin toimintamalli ehkä istuukin luontevammin – verrattuna vaikkapa filosofian ja historian kaltaisiin ihmistieteisiin). Tämä menettelytapa paremmin myös nostaa etualalle sitä yleisempää periaatetta vertaisarvioinnin taustalla, jonka mukaan kyseessä on kaikkien julkaisujen kohdalla aina nimenomaan loputtomasti *jatkuvasta* prosessista – ei vain kertaluontoisesta mankelista, jonka läpi selviytyttyään teksti olisi ikään kuin pysyvästi osoittanut tieteellisyytensä, eikä sitä kunniaa voi siltä kukaan tai mikään enää ikinä viedä pois. Näinhän asia ei ole. Julkaisun jälkeen todellinen tieteellinen keskustelu vasta kunnolla käynnistyy, eikä sillä ole päätepistettä (ks. aiheesta esim. Sami Syrjämäen ja Janne Pölösen

Tampereen yliopiston blogialustalla vuonna 2022 julkaistu kirjoitus *Mitä on jatkuva vertaisarviointi – erityisesti humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä?*). Ilahduttavasti tätä keskustelun jatkumista on viime aikoina näkynyt konkreettisesti myös omassa lehdessämme vastineiden muodossa, sillä etenkin kasvatusfilosofiin teksteihin tämä henki sopii hyvin.

Heesenin ja Brightin tekstiä voi lukea osana suurempaa käynnissä olevaa keskustelua vertaisarvioinnin nykytilasta ja tulevaisuuden suunnasta. Tiedejulkaiseminen on alana murroksessa digitalisoitumisen ja avoimen julkaisemisen yleistymisen myötä, ja jälkijäritykset heijastuvat väistämättä myös vertaisarvioinnin vakiintuneisiin askelmerkkeihin. Julkaisukavaria tieteellisille käsikirjoituksille on yhä enemmän ja enemmän, jonka ohella ne toimivat entistä nopeammalla rytmillä. Laadunvarmistus uhrataan tässä leikissä helposti ensimmäisenä, kun tekstien käsittelyaikoja puristetaan toimituksissa mahdollisimman lyhyeksi ja tavoitteena on usein kyynisesti saada tekstejä vain nopeasti uunista ulos. Samoin tietoisessa ”trollaushengessä” tehdyt – ja julkaistuksi päässeet – huijausartikkelit ovat herättäneet keskustelua systeemin luotettavuudesta. Kansainvälisten suurkustantamojen tiedelehtien rahoitusmalli olisi puolestaan kokonaan oma matopurkkinsa, jota ei ehkä kannata raottaa tässä. Kaikki nämä trendit näyttäisivät tukevan sitä tuomiota, että vuosisatoja vanha vertaisarviointi-instituutio on jo jonkinlaisen kasvojenkohotuksen tarpeessa.

Jokainen vertaisarviointilausuntoja kirjoittanut, vastaanottanut tai toimittajan roolissa fasilitoinut pystyy varmasti sen suuremmin miettimättä itsekkin nimeämään järjestelmän moninaisia ongelmakohtia: Kun työn tekee sen edellyttämällä huolellisuudella, vie se melko lailla aikaa ja energiaa. Tätä kuormaa ei läheskään aina ole etukäteen erikseen kirjattu lukuvuoden alussa työsuunnitelmiin, vaan se menee osastoon ”muu sekalainen tieteellinen toiminta”. Kiitos jää usein myös näkymättömäksi, eikä toiminta saa ansaitsemaansa painoarvoa ansioluetteloissa ja virantäytöissä. Järjestelmä elää pitkälti hyvätahdon varassa, eikä mikään periaatteesta estä akateemisen alan korkeisiin aseisiin edennyttä ammattilaista kieltäytymästä johdonmukaisesti kaikista hänelle lähetetyistä pyynnöistä – häntä olisi tästä vaikea saada kiinni ja rangaista. Arviointien vastaanottaja puolestaan voi olla sormi suussa lausuntojen kanssa, jotka sisältävät hätäisiä väärinymmärryksiä, keskenään ristiriitaisia korjaustoiveita tai jopa suoria vaatimuksia viitata erään nimeltä mainitun tutkijan julkaisuihin (joka mahdollisesti on tai ei ole juuri kyseinen anonyymi vertaisarvioitsija itse). Listaa voi si jatkaa pidempäänkin, eivätkä tässä valitusvirressä säikeistöt loppu ihan heti kesken.

Päätoimittajan korvaan laulu vertaisarvioinnista soi kuitenkin sävellajiltaan – kaikesta huolimatta – huomattavasti enemmän duurissa. Lehtemme käyttämät arvioitsijat tekevät korkeatasoista ja ansiokasta työtä, josta ei voi muuta kuin olla kerta toisensa jälkeen nöyrästi kiitollinen kaikille yhdessä ja erikseen. Ehkä tässä kohtaa käsillä oleva pääkirjoitus edustaa vain sitä sokeaa luottamusta vertaisarvioinnin toimivuuteen, jota Heesen ja Bright kritisoivat. Joka tapauksessa toimituksesta käsin katsottuna nykyjärjestelmällä on omat ehdottomat ansionsa. Vertaisarviointi ei ole tekijöilleen pelkkä painolasti, joka *täytyy* tehdä jostain velvollisuudentunnosta. Paljon se ottaa, mutta paljon se myös antaa: vertaisarvioitsijana pääsee lukemaan ensimmäisten joukossa alan uusinta tutkimusta, joka on vasta tulossa ulos. Samalla arvioitsija pääsee harjoittelemaan kriittistä silmänsä tieteellisten tekstien vahvuuksille ja puutteille. Anonymiteetti puolestaan tarjoaa varsinkin uran alkuvaiheen tutkijoille matalan kynnyksen tavan osallistua tasaveroisena tieteellisiin keskusteluihin ilman, että aikaisemmat meritoitumiset pääsisivät luomaan ennako-odotuksia. Seuraamme *Kasvatus & Ajassa* toki tarkalla silmällä aikaamme ja vertaisarvioinnista käytävän keskustelun seuraavia vaiheita. Meillä on ehdottomasti voimakas tahtotila olla kehittämässä vertaisarviointijärjestelmää, ennen kaikkea löytämällä tapoja julkisesti tunnistaa ja tunnustaa aktii-

visten arvioitsijoiden panos niin, että se nähdään korvaamattoman arvokkaana osana tutkijoiden työnkuva. Ollaan yhdessä hyviä vertaisarvioinnille, niin se on myös hyvä meille.

Vuoden 2024 ensimmäinen numeromme on tiivis mutta ennen kaikkea laadukas kokonaisuus. Ensimmäisessä vertaisarvioidussa tutkimusartikkelissa Jaakko H. Moilanen, Jaana Juutinen ja Anna Siippainen tarkastelevat *Lasten osallisuuden mahdollisuudet kuvataiteen traditioissa*, miten opetussuunnitelmiin kirjatut tavoitteet osallisuudesta ja kuvallisesta ilmaisusta näkyvät kuvataidekasvatustoiminnassa, erityisesti varhaiskasvatuksen alueella. Numeron jälkimmäisessä vertaisarvioidussa tutkimusartikkelissa Tiina Junkkari on selvittänyt ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneiden nuorten muuttoliikettä maakunnasta toiseen aikavälillä 1996–2018. Artikkelien jälkeen vuorossa on Sirkku Lähdesmäen suoraan ajan hermolla liikkuva katsausteksti niistä mahdollisista eettisistä haasteista, mitä voi muodostua silloin kun tekoälyä käytetään opetuksessa. Numeron päättää Saara Salomaan lektio hänen viime syyskuussa pidetystä väitöstilaisuudestaan, jonka aiheena oli mediakasvatus. Onnittelumme tuoreelle tohtorille!

Lopuksi haluamme toivottaa tervetulleeksi *Kasvatus & Ajan* tekijäjoukkoon Hanna Vainionpään, joka on aloittanut lehdessämme oikolukijana. Huoliteltu kieliasu on tieteelliselle tekstille kuin se kädenpuristus, joka annetaan työhaastattelussa esittelyn yhteydessä. Ensivaikutelma kertoo paljon ja sen voi tehdä vain kerran. Uskomme siis myös kirjoittajiemme arvostavan hänen työpanostaan, jonka avulla viimeisetkin oikeakielisyyden mörrimöykät saadaan siloteltua teksteistä pois.

Kirjallisuus

Heesen, R. & Bright, L.K. (2021). Is peer-review a good idea? *British Journal for the Philosophy of Science*, 72(3), 635–663. <https://doi.org/10.1093/bjps/axz029>

FT Henri Pettersson toimii kasvatustieteen yliopistonlehtorina Oulun yliopistossa.